

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 134 2013

I distribution:
Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hättner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Sammlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Sammlaren* är 15 juni 2014 och för recensioner 1 september 2014. *Sammlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Sammlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–33–2

ISSN 0348–6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2014

Övriga recensioner

Mats Malm, *The Soul of Poetry Redefined. Vacillations of Mimesis from Aristotle to Romanticism*. Museum Tusulanum Press. Copenhagen 2012.

Litteraturvetenskapens viktigaste fråga gäller konstens förhållande till verkligheten, till världen utanför texten. Det visste Erich Auerbach, där han satt i Istanbul under andra världskriget, utan bibliotek och med sin beläsenhet som enda bagage. Det vet också Göteborgsprofessorn Mats Malm. I sin studie *The Soul of Poetry Redefined. Vacillations of Mimesis from Aristotle to Romanticism* visar han med hjälp av ett imponerande stort textmaterial hur denna fråga sysselsatt litteraturteoretiker, filosofer och författare genom tusentals år av västerländsk historia, och särskilt då hur ett par mångtydiga formuleringar hos Aristoteles i frågan tolkats och omtolkats genom tiderna.

Det är ett ambitiöst och väl genomtänkt projekt: frågan har varit aktuell för Malm i ett par decennier. Så har en del av texterna i boken varit publicerade i annan form tidigare, med en Samlarartikel om mimesis från 1993 som tidigaste exempel. Vid den tiden var mimesis en fråga för den litteraturvetenskap som skakats om av dekonstruktionens syn på tillvaron som ett språkets fångelse, där texten betecknade texten, och berättelser endast pekade mot nya berättelser, eller sådant som berättats förut. Sedan dess har intresset för mimesis vidgats, och exempelvis postkolonialismens bruk av mimesisbegreppet har blivit mer antropologiskt inriktat, med siktet inställt på mimicry och härmningen som ett socialt, kulturellt och politiskt fenomen, innanför och utanför texten.

Inget av dessa perspektiv intresserar dock Malm i denna studie. Han ställer istället konsekvent poetikhistoriska frågor till sitt omfattande material. *The Soul of Poetry Redefined* är metodologiskt fast rotad i en noggrann filologisk tradition, och Malm visar gärna på hur den teoretiska utvecklingen, framför allt före Gutenberg, har varit avhängig vilka versioner av olika texter som varit tillgängliga, och hur diskussioner och konflikter ofta blivit

till och fått bränsle genom språkliga missförstånd och andra kontextuella förhållanden. Han jämför också ständigt med retoriktraditionen, och visar hur poetikgenren på olika sätt förhållit sig till retorikens grundläggande kategorier. Då Aristoteles sysslade med både retorik och poetik påvisar Malm återkommande de tydliga spår han ser av det förra i det senare.

Syftet är både vittsträvande och viktigt. Malm sätter sig före att ”shed new light on the notion of mimesis in the Aristotelian tradition” (s. 8) genom att visa vad som vid olika tidpunkter och hos olika teoretiker ansetts vara diktkonstens själ: *the soul of poetry*. Han tar sig an uppgiften genom att föreslå att två syner på mimesis avlöst varandra under olika perioder: å ena sidan det Malm kallar *mimesis-composition*, som placerar mimesis i efterbildandet av handling, i kompositionen av själva berättelsens element och det som brukar kallas fabeln, och å andra sidan det han väljer att benämna *mimesis-representation*, ett perspektiv som förlägger mimesis till den språkliga utformningen, valet av metaforer och liknande. Medan *mimesis-composition* betecknar ”what is said”, dvs. innehållet, utgår *mimesis-representation* ifrån ”how it is said”, formen (s. 18). Det är en fruktbar och tydlig metod, även om de beteckningar Malm valt inte framstår som helt slagkraftiga och pedagogiska, utan kräver lite tillvänjning innan de känns bekväma. Detta kan möjligen bero på att de ger något missvisande associationer, Malms övertygande resonemang till trots. Ordet *composition* konnoterar snarare utformning och retorisk uppbyggnad (något som understryks av ordets etymologi) än innehåll, medan *representation* för tankarna till återgivning och därmed konnoterar innehåll lika mycket som form. Jag förstår att Malm med *mimesis-composition* också avser själva disponeringen av stoffet – vilket ju är en viktig del av *mythos*-begreppet – men att fokus ändå ligger på handlingen, det vill säga på berättelsen snarare än berättandet. Det förvirrar en smula.

Studiens övergripande frågeställning utgår från en formulering hos Aristoteles som i Jan Stolpes

översättning lyder: ”Fabeln [*mythos*] är alltså tragedins grundprincip, så att säga dess själ [*psyche*].” Malm tolkar det som att efterbildningen av handling inte bara är tragedins utan litteraturens i särklass viktigaste element, så som Aristoteles ser det.

Malms tolkning framstår som rimlig, men genrefrågan är värd att dröja vid och problematisera något. Aristoteles uttalande avser tragedin, men Malm menar att man med stöd i forskningen och i Aristoteles själv kan vidga detta och förstå det som att hans tes gäller diktkonsten i stort – det Malm benämner *poetry*. När Malm så närmar sig romantiken snävas perspektivet dock in, för att snarare gälla just lyriken. Termen *poetry* i dagens engelska konnoterar också främst till poesigenren. Eftersom Malm är ute efter vad olika tänkare genom tiderna uppfattat som ”the soul of poetry” är det förstas inte helt oviktigt vad som ska förstås med just ”poetry”. Att tragedin är en del av poesin – då ju all litterär verksamhet under antiken kan förstås utifrån termen för att skapa, *poiesis* – verkar rimligt. Att därifrån gå till det som under romantiken avsågs med poesi är ett spännande grepp, men inte helt oproblematiskt, då genrebeteckningarna inte riktigt är jämförbara, och jag upplever en viss glidning här. Diktkonst och poesi kanske kan uppfattas synonymt under antiken, men i senare skeden av litteraturhistorien fungerar det inte riktigt lika bra. Greppet är hur som helst spännande: få litteraturvetenskapliga studier vågar sig på ett så stort perspektiv som Malms utan att ge avkall på den vetenskapliga ambitionen: Malms text ger en översikt, men är långt ifrån ett översiktsverk.

En annan utmaning för Malm är ordet soul, själ eller *psyche*. Det är inte helt enkelt att laborera med, då det de facto antropomorferar konsten. Då får man nog snarare, som Mats Malm också gör, ta fasta på ord som grundprincip och liknande: i bokens inledande mening talar han exempelvis om ”the essence of poetry” (s. 11). När han studien igenom använder sig av själsmetaforen, är det uppenbart att den kan tolkas utifrån termer som just princip, fundament och kärna (för att använda några andra, lite mer stelnade metaforer). Då exempelvis Francesco Robortello påstår att ”the end in poetry is imitative discourse [dicimus in poetice finem esse, sermonem imitantem]” (s. 81), förstår Malm det strax som ett uttalande om just ”the soul of poetry” och placerar in det i traditionen efter Aristoteles. Detta fungerar alldeles utmärkt – men jag hade gärna sett en diskussion kring bruket av just ordet ”psyche”, och de olika tolkningar som detta ord öppnar för.

Malms grundinställning är att när författare genom tiderna uttalat sig om ”the soul of poetry” – vilka termer de än valt – har de också uttalat sig i mimesisfrågan. I diskussionen av Aristoteles framstår detta som helt oproblematiskt. Denne fastställer ju redan i inledningen av *Poetiken* att efterbildning är vad konstnärlig verksamhet går ut på. Att ”the soul of poetry” och mimesisfrågan hör tätt samman framkommer också tydligare i bokens tidigare kapitel. I dess senare delar, som tar upp det sublimas, symbolens och känslornas plats i poetiken handlar det snarare om diskussioner kring ”the soul of poetry” än om mimesis, och om lyrik mer än om diktkonsten i stort, även om jag nog finner Malm vara lite väl defensiv när han menar att han här lämnar mimesisdiskussionen. Särskilt symbolen är ju en grundläggande komponent i dikts mimetiska potential och anspråk, speciellt under just romantiken och begynnande symbolism.

Studien tar sin utgångspunkt i Aristoteles – som sig ju bör. I ett inledande kapitel diskuteras *Poetiken* ur flera olika perspektiv. Förutom att diskutera hur Aristoteles explicit och implicit förhåller sig till diktkonstens mimetiska förmåga och uppdrag i sin text, diskuterar Malm *Poetiken* och dess förhållande till Aristoteles *Retoriken*, Aristoteles förhållande till Platon och Aristoteles inflytelserika uttalanden om metaforik och om sannolikhet (*eikos*). Kapitlet, som tydligt förhåller sig till Aristoteles- och tillika mimesisforskaren Stephen Halliwells forskning, kan med fördel läsas som en lite snårig men mycket lärd och informativ introduktion till Aristoteles teori om diktkonst. Avslutningsvis ritar Malm upp ett diagram med Aristoteles viktigaste kategorier för tragedin – och som Malm tolkar det, diktkonsten – som på engelska har de vedertagna beteckningarna ”plot, character, thought, diction, lyric poetry, spectacle”. Detta diagram återkommer han pedagogiskt till boken igenom och tydliggör så hur förskjutningar skett och nytillskott tillkommit vid olika tidpunkter.

Så följer ett antal kapitel där Malm undersöker hur Aristoteles översatts och kommenterats av några olika Aristotelesuttolkare. Först ut är den arabiske filosofen Averroës och hans Aristoteleskommentar från 1176. Malm konstaterar att det hos Averroës sker en förskjutning av synen på mimesis, från det Malm kallar mimesis-composition till mimesis-representation, och att metaforen och dess förmåga att ge upphov till inre bilder hos läsare och lyssnare hamnar i centrum för diskussionen. Denna mer retoriskt inriktade syn på mimesis visar sig se-

dan bli den tongivande för många efterföljare, som till exempel den heliga Birgittas biktfar, Magister Mathias Lincopensis, som också skrev om poetik. Malm visar övertygande i sin läsning av Mathias *Poetria* och *Testa nucis* hur Mathias syn på metaforen och dess förmåga till visualisering formats av den Aristoteles han hade tillgång till och hur den i sin tur kan spåras även i den berömda metaforiken hos den heliga Birgitta.

Även under renässansen – då intresset för Aristoteles och tillgången till hans texter i olika versioner var relativt stort – var siktet mest riktat mot mimesis-representation, och Malm förklarar detta med att lyrikgenren började bli allt viktigare. Genom att närstudera Aristotelesöversättningar, Aristoteleskommentarer och poetologiska texter av bland andra Giorgio Valla, Francesco Robortello, Lodovico Castelvetro, Sforza Pallavicino och Emanuele Tesauro visar Malm hur metaforen som kognitiv kategori och därmed också som mimetiskt instrument diskuterades på sålående modernt vis bland dessa tänkare. Utan att släppa taget om sin text citerar Malm frikostigt, och en del av hans valda citat är njutbara fynd, så exempelvis Tesauros underbara reflektion över bilden ”ängarna ler” och den process av inre bildskapande som den initierar hos mottagaren.

I sitt kapitel om Corneille, Racine och franskklassicismen för Malm övertygande fram tesen att synen på mimesis här åter närmade sig Aristoteles egen, där fabeln, eller mimesis-composition, utgjorde kärnan. Eftersom både Corneille och Racine framför allt intresserade sig för dramat – och Aristoteles uttalande ju gällde tragedin – finns förklaringen till närmandet kanske där. Det viktiga för franskklassisisterna var enligt Malm *vraisemblance*, en kategori som är central också hos Aristoteles, även om franskklassisisterna utvecklade konceptet till att täcka också tanken på det nödvändiga.

I Charles Batteux vidareutveckling av den aristoteliska poetiken blir känslan ett objekt som konsten, och då framför allt lyriken, ska återge och imitera. Malms kapitel bygger på ett meningsutbyte mellan Batteux och hans tyske översättare Johann Adolph Schlegel och visar hur den aristoteliska receptionen tar sig förromantiska uttryck. När så Schlegels son August Wilhelm Schlegel blandar sig i diskussionen menar Malm att symbolen får överta funktionen som ”the soul of poetry”.

I en avslutande del, som fått namnet ”Beyond Aristotelian Concepts”, fördjupar sig Malm i det sublima, symbolen och känslan, fortfarande med

frågeställningen om diktkonstens själ och synen på mimesis för ögonen. I ett fåtal passager i dessa kapitel märks en tendens till upprepning av resonemang som förts i bokens tidigare delar, men detta är pedagogiskt motiverat, då resonemangen i denna del ofta syftar till att täcka in långa tidsperioder och sträcker sig över avsevärda avstånd i tid och rum, medan de tidigare kapitlen snarare varit att betrakta som enskilda detaljstudier som sammantaget visat på den aristoteliska poetikens väg genom receptionshistorien.

I kapitlet om det sublima menar Malm att intresset för det sublima ofta fokuserat på andra perspektiv än det litterära, som psykologiska, kognitiva, filosofiska och estetiska, trots att det från början vilat mot en uppfattning om litterär framställning – och därmed mimesis. Malm menar med bestämdhet att varje förståelse av det sublima måste ta hänsyn till begreppets nära förhållande till den retoriska traditionen. Han följer så det poetologiska arvet från Longinos fram till klassicism och romantik, där han visar hur det påverkat synen såväl på mimesis som på ”the soul of poetry”, och framför allt varit viktigt för den framväxande estetiken. Härvidlag lägger han störst kraft på att diskutera hur begreppet *phantasia* är centralt för Longinos, och hur detta begrepp översatts och förstås av senare uttolkare och författare, i en kedja av ständiga betydelseförskjutningar. Men även här för han in Aristoteles, och menar att dennes bruk av *phantasia*, ”the faculty of imagination” (s. 156), och Longinos *phantasia*, ”the rhetorical figure essential to the sublime” (ibid.), sammantagna pekar fram mot romantiken och dess bruk av symbolen.

På detta följer just ett kapitel om symbolen. Malm menar att den kan betraktas som romantikens ”soul of poetry”, dess fundament, och visar hur den under den romantiska epoken kan kopplas både till innehållslig och formmässig mimesis, det vill säga både till mimesis-composition och till mimesis-representation. I en framställning som med fördel skulle kunna användas i den litteraturvetenskapliga undervisningen reder han så ut förhållandet mellan den kristna exegetiken, retoriken och poetiken vad gäller synen på symbolen som trop och verktyg. Här förflyttar han sig elegant mellan skilda tidsepoker och regioner, och låter så Magister Mathias och Augustinus möta Goethe och italiensk renässans.

I bokens sista kapitel, ”Emotions and the system of genres”, tecknas på några få sidor en bild av hur lyriken växer fram som en självständig genre snarare

än ett paraplybegrepp, och hur synen på "emotions as an object of poetry" är en viktig förutsättning för "the tripartite genre theory" och dess "break-through in the 18th century" (s. 177). Malm utgår från Aristoteles bruk av ordet *pathos* i dennes diskussion om mimesis och följer sedan synen på känslan och lidandet genom poetikhistorien och retorikhistorien. Malm menar att Aristoteles *pathos* från att vara ett mångtydigt begrepp efterhand allt mer förstås som "emotions", och att känslan gått från att vara medel för diktkonsten till att bli föremål för det, för att slutligen, under romantiken – och här blir, förutom den svenske Thorild, Wordsworth och hans betydelsefulla förord till *Lyrical Ballads* Malms kärnfulla exempel – bli "the soul of poetry". Genom att Wordsworth själv hänvisar till Aristoteles får boken en snygg kompositionseffekt: så får dess framställning börja och sluta med sin huvudperson, trots att den visar på en utvecklingslinje där ingenting förblir vad det var. Inte ens *Poetiken*.

Mats Malms studie förenar det stora perspektivet med den noggranna detaljstudien – ett fördömligt sätt att bedriva litteraturvetenskap på. Han kräver mycket av sin läsare och översätter inte varje gång sina grekiska, latinska, franska, italienska och tyska citat. Däremot finns alltid originaltexten med, om inte i själva texten så i dess generösa noter. Därmed aktualiserar Malms bok en viktig fråga för vår vetenskap, nämligen den om vem vi skriver för. Rejåla förkunskaper krävs – inte bara av språklig art – för att läsaren ska ha utbyte av Malms text. Vi kliver rakt in i en internationell diskussion på hög nivå, framför allt om Aristoteles och om mimesisbegreppet, där ingen kraft öds på att sätta in läsaren i förhistorien. Detta gör att vi å ena sidan slipper långrandiga preludier och kan gå rakt in i själva huvudfrågan, men om Malm tecknat fram det forskningsläge som han känner så väl – vilket litteraturlistan tydligt visar – hade kanske den potentiella läsarskaran kunnat utökas. Å andra sidan hade detta möjligen tagit udden av studiens vetenskapliga skärpa. Som det nu är förenar boken ett fördömligt kort format – endast drygt 200 sidor – med ett imponerande vitt perspektiv, i sin tur kombinerat med pregnans och djup.

Karin Nykvist

Carin Franzén, *Jag gav honom inte min kärlek. Om hövisk kärlek som kvinnlig strategi*. Ersatz. Stockholm 2012.

Medeltidens kvinnliga trubadurer fortsätter att väcka ett tämligen stort intresse och har i allt högre grad lockat forskare även utanför den romanska filologins krets. En sådan forskare är Carin Franzén, litteraturprofessor i Linköping. Boken ägnas dock inte endast de kvinnliga trubadurer som skrev på occitanska, främst då Beatritz de Dia, utan även Christine de Pizan, Marguerite de Navarre och Madame de Lafayette. Dispositionen är enkel och rakt på sak. Som egentlig inledning efter en kort introduktion (s. 7–12) fungerar kapitlet "Kärlekens inrättningar", vilket ägnas åt det föga enhetliga begrepp som kallas hövisk kärlek. Sedan följer i tur och ordning "Kärlekens dubbelhet" (occitanska *trobairitz*), "Kärlekens allegori" (Christine de Pizan), "Kärlekens mångfald" (Marguerite de Navarre), och "Kärlekens omöjlighet" (Madame de Lafayette).

CF är i hög grad inspirerad av psykoanalytiskt orienterade storheter som Lacan och Žižek, vilket har sina risker, inte minst ifråga om den occitanska trubadurlyriken, ja den höviska litteraturen i stort. De tenderar nämligen vara sig själv tämligen nog, när de tar sig an den höviska textvärlden, vilket gör, att deras resonemang verka vilar på en tämligen bräcklig historisk grund och vad rör trubadurlyriken en, som det verkar, begränsad beläsenhet. Hur det står till med den senare i CFs fall vågar jag inte säga, men jag saknar en sådan auktoritet som Moshé Lazar, oundgänglig då den occitanska höviska koden (*fin'amors*) skall ringas in. Giganten Pierre Bec representeras blott av dennes antologi om kvinnliga trubadurer, medan hans övriga och för occitanistiken helt nödvändiga produktion lyser med sin frånvaro. En flagrant lakun utgör frånvaron av Angelica Rieger och Katharine Städtler, vars filologiska kompetens i mina ögon är omistlig, när *trobairitz* skall behandlas. En text som CF inte använder sig av är – iögonenfallande nog – Helen Dells *Desire by Gender and Genre in Trouvère Song* (2008). Visserligen ägnas verket främst fransk trubadurlyrik, inte occitansk – vilket dock inte gör så mycket principiellt sett, eftersom den förra i allt väsentligt utgör en efterrapning av den senare – men den kvinnliga rösten får ett betydande utrymme och Dell utgår ifrån Lacan! Saknar gör jag också resonemang om gryningsången (*l'alba*), den genre som vilar på det genomförda äktenskapsbrottet,